

Anthony Giddens

SO
CIO
LOGIE

Vydání revidované Philipem W. Suttonem

*Přeložil kolektiv překladatelek ve složení Tereza Jiroutová Kynčlová, Blanka Knotková-Čapková,
Zuzana Krulichová a Daniela Orlando pod vedením Blanky Knotkové-Čapkové.*

© Argo, 2013

Copyright © Anthony Giddens 2009

This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge

Translation © Tereza Jiroutová Kynčlová, Blanka Knotková-Čapková, Zuzana Krulichová
a Daniela Orlando, 2013

ISBN 728-80-257-0807-1

KAPITOLA 21

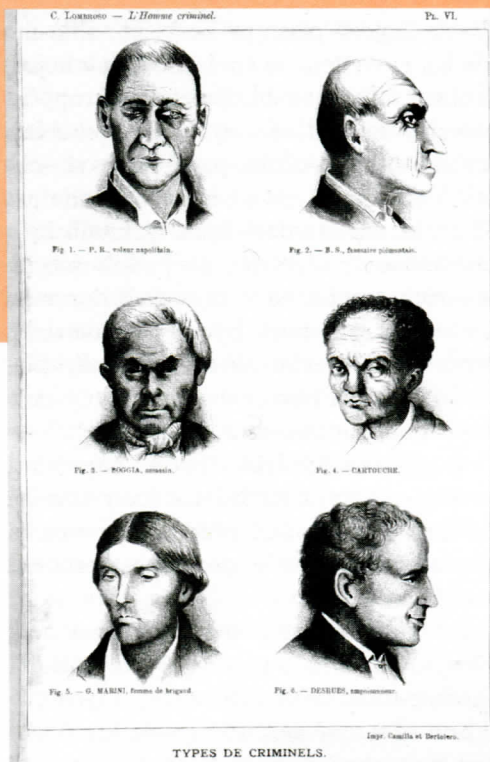
Zločin a deviace

Základní pojmy	857
Vysvětlení kriminality a deviace: sociologické teorie	858
Funkcionalistické teorie	858
Interakcionistická teorie	862
Teorie konfliktu a „nová kriminologie“	864
Teorie kontroly	868
Teoretické závěry	871
Vzorce kriminality ve Velké Británii	871
Kriminalita a statistiky	872
Oběti a pachatelé trestných činů	875
Gender, sexualita a kriminalita	876
Mládež a kriminalita	880
Kriminalita bílých límečků	882
Kriminalita v globálním kontextu	884
Organizovaný zločin	884
Kyberkriminalita	886
Vězení a tresty	889
Závěr: deviace, kriminalita a sociální řád	892
<i>Shrnutí</i>	895
<i>Další četba</i>	897
<i>Internetové odkazy</i>	897

Různé typy zločinců, jak je představil ve své knize *L'Homme Criminel* Cesare Lombroso (1836–1909): zloděj z Neapole, padělatel z Piedmontu, vrah, jistý Cartouche, jehož zločin není specifikován, žena lupiče a travič.

Proč lidé páchají zločiny? Ještě před 100 lety se mnoho lidí, kteří se tímto tématem zabývali, domnívalo, že zločincem se člověk nestane, ale narodí, a že zločinné tendence jsou biologicky dané, ne získané. Italský kriminolog Cesare Lombroso, který byl činný v 70. letech 19. století, dokonce tvrdil, že podle souboru anatomických rysů mohou být identifikovány různé typy zločinců. Zkoumal vzhled a fyzické rysy odsouzených zločinců – například tvar lebky a čela, mohutnost čelistí a délku paží – a dospěl k závěru, že zločinci vykazují znaky **atavismu**, což znamená, že se u nich vyskytují pozůstatky z dřívějších stadií lidské evoluce. Některé Lombrosovy kresby lidí vykazujících fyzické rysy, které byly podle něho spojeny s určitými typy zločinců, můžete vidět na obrázku na této straně. Dokázali byste identifikovat zločince podle toho, jak vypadají, pouze na základě jejich fyzických rysů?

Lombrosovy myšlenky byly kvůli neprůkaznosti zcela opuštěny a dnes nám znějí až komicky, avšak biologická vysvětlení původu trestné činnosti se v posledním století objevovala neustále. Jedna z pozdějších teorií rozlišovala tři hlavní typy lidské tělesné konstituce a každou z nich spojovala s určitým typem osobnosti. Tvrdila, že jeden tělesný typ je přímo spojen s delikvencí. Svalnatí aktivní lidé (izomorfní typ) jsou podle této teorie agresivnější a robustnější, a proto je pravděpodobnější, že se z nich stanou delikventi, oproti lidem se slabší (ektomorfní typ) nebo zaoblenou tělesnou konstitucí

(endomorfní typ) (Sheldon, 1949; Glueck a Glueck, 1956).

Tyto názory byly opět široce kritizovány. I kdyby existoval všeobecný vztah mezi tělesným typem a delikvencí, neukazuje to nezbytně na určující vliv dědičnosti. Lidé svalnatého typu mohou být přitahováni kriminální činností proto, že jim nabízí příležitost předvést atletickou zdatnost. Téměř všechny studie z této oblasti byly navíc omezeny na studium delikventů v reformních nápravných školách a je možné, že do těchto škol bývají posíláni spíše zdatnější a atletičtější typy než křečci a štíhlí chovanci. Někteří jedinci mohou mít sklon k popudlivosti a agresivitě, což se může odrazit ve fyzickém napadání jiných lidí. Přesto neexistuje žádný rozhodující důkaz o tom, že by byly takto děděny jakékoli osobnostní rysy, a i kdyby byly, jejich spojení s kriminalitou by bylo nanejvýš velmi vzdálené.

Ještěliže biologický přístup neodpovídá uspokojivě na naši otázku: „Proč lidé páchají zločiny?“, mohla by být úspěšnější psychologie?

Psychologické přístupy ke kriminalitě nehledají vysvětlení ve společnosti, ale u jednotlivců. Zatímco biologické přístupy se zaměřují na fyzické rysy, které předurčují jednotlivce ke zločinu, psychologie se soustředí na různé typy osobnosti. Mnoho počátečních kriminologických výzkumů bylo prováděno ve věznicích a v podobných institucích, například v azylových domech, a v těchto zařízeních bývaly psychiatrické myšlenky vždy velmi vlivné. Důraz byl kladen na typické rysy zločinců – včetně „slaboduchosti“ a „morální degenerace“. Psycholog Hans Eysenck (1964) například tvrdil, že abnormální duševní stavy jsou dědičné a že mohou buď předurčit jedince ke zločinu, nebo vytvářet problémy v procesu socializace.

Jiní badatelé zase prohlašovali, že u menšího počtu jedinců se vyvíjejí amorální či psychopatické osobnostní znaky. Psychopati jsou uzavřené bezcitné osoby, které jednají impulzivně a jen zřídka zažívají pociny viny. Někteří psychopati si libují v násilí pro násilí. Jedinci s psychopatickými rysy bývají někdy skutečně pachatelé násilných činů, ale ohledně definice psychopata nepanuje shoda. Není vůbec jednoznačné, že by psychopatické rysy nevyhnutelně vedly k páchání trestné činnosti. Téměř všechny studie lidí, kteří měli vykazovat tyto rysy, byly provedeny u odsouzených pachatelů, a charakteristika jejich osobnosti byla tudíž nevyhnutelně popisována negativně. Popisujeme-li tytéž rysy pozitivně, vyjde nám zcela odlišný osobnostní typ, a neexistuje tedy žádný důvod k domněnkám, že by lidé tohoto typu měli být vrozenými zločinci.

Psychologické teorie kriminality mohou v nejlepším případě vysvětlovat pouze některé aspekty trestné činnosti. I když někteří zločinci mohou mít osobnostní charakter, který se liší od zbytku populace, je vysoce nepravděpodobné, že je tomu tak u většiny z nich. Existuje mnoho různých typů trestných činů, od násilných a agresivních vražd a loupežných přepadení až po vykalkulované a dobře naplánované podvody, a proto nemůžeme předpokládat, že ti, kdo páchají

trestnou činnost, sdílejí i stejnou psychologickou charakteristiku.

Biologické i psychologické přístupy ke kriminalitě předpokládají, že deviace je znakem čehosi „špatného“ v jedinci, ne ve společnosti. Pohlížíjí na zločin tak, jako by byl způsoben jistými tělesnými nebo duševními faktory, jež se vymykají kontrole jedince. Pokud by tedy vědecká kriminologie dokázala úspěšně identifikovat příčiny trestné činnosti, bylo by je možné podchytit a zabránit tak zločinnému jednání. V tomto ohledu jsou biologické i psychologické teorie zločinu svou povahou pozitivistické. Jak jsme se dozvěděli v kapitole 1, pozitivismus vychází z přesvědčení, že aplikace přírodovědných vědeckých metod na studium společnosti může odhalit její základní zákonitosti. V případě pozitivistické kriminalistiky vedlo toto přesvědčení k empirickému výzkumu zaměřenému na přesné určení jednotlivých příčin kriminality s cílem vydat doporučení, jak je vymýtit. Možná že právě tento příslib jednoduchého řešení je důvodem, proč se zmíněné teorie objevují stále znovu.

Raně pozitivistická kriminologie se stala terčem silné kritiky pozdějších generací badatelů. Ti tvrdili, že jakékoli uspokojivé úvahy o povaze kriminality musí vycházet ze sociologického základu, protože to, čím trestná činnost skutečně je, závisí na sociálních institucích dané společnosti. Časem se tedy pozornost výzkumů přesunula od individualistických vysvětlení kriminality k sociologickým teoriím, jež zdůrazňují sociální a kulturní kontext, v nichž se kriminalita a deviace odehrávají. Jakákoli úplná odpověď na naši otázku: „Proč lidé páchají zločiny?“ musí tedy být sociologická, a s největší pravděpodobností začne tím, že zpochybníme termíny obsažené v naší otázce. Například co přesně máme na mysli „zločinem“ a „deviací“?

V této kapitole si předložíme několik sociologických vysvětlení zločinného a deviantního chování. Nejdříve se však podrobněji zaměříme na to, co vlastně znamenají termíny deviace a zločin. Dále budeme zkoumat kriminalitu ve Velké Británii a jinde a poté

obrátime naši pozornost k některým důležitým tématům týkajícím se obětí i pachatelů trestných činů.

Základní pojmy

Deviace může být definována jako jednání, které je nekonformní vůči danému souboru norem přijímaných značným počtem lidí v komunitě nebo ve společnosti. Žádná společnost nemůže být jednoduše rozdělena na ty, kdo se odchyľují od daných norem, a na ty, kteří je dodržují. Většina z nás překročí při nějaké příležitosti obecně uznávaná pravidla chování. Obecně vzato společenské normy dodržujeme, protože jsme tomu tak v důsledku socializace navyklí. Veškeré společenské normy jsou provázeny sankcemi, jež podporují konformitu a chrání před nekonformním jednáním. **Sankce** je jakákoliv reakce druhých lidí na chování jedince nebo skupiny, která má za úkol zajistit, aby byla daná norma dodržována. Sankce pak mohou být pozitivní (nabízející odměnu za konformitu) či negativní (trestající chování, jež není konformní). Sankce mohou být uvaleny formálním nebo neformálním způsobem. Neformální sankce jsou méně organizovanou a spontánnější reakcí na nepřípustivé chování. Snaživý žák, kterého si spolužáci dobírají za to, že se rád učí, nebo jež označí za „pitomce“, když s nimi odmítne jít večer za zábavou, zažívá druh neformálního sankcionování. Neformálnímu sankcionování může být také vystaven jedinec, který má sexistické či rasistické poznámky a setká se s odmítavou reakcí svých přátel nebo kolegů v práci.

Formální sankce jsou uplatňovány speciálním orgánem, který zajišťuje, že bude dodržován určitý soubor norem. Jejich hlavními typy v moderní společnosti jsou sankce v zastoupení soudů a vězení. Zákon je formální sankcí definovanou vládou jako pravidlo nebo princip, jež musí občané do-

držovat; uplatňuje se proti lidem, kteří jej nedodržují.

Mnozí z nás se dopustili hlavně v mládí menších přečinů, například krádeže v obchodě nebo si z pracoviště odnesli pro osobní potřebu nějaké psací potřeby a kancelářský papír. Také jsme asi všichni někdy překročili rychlost při jízdě autem, vystřelili si z někoho po telefonu či vykouřili cigaretu marihuany.

Deviace a zločin nejsou synonyma, ačkoli se jejich význam v mnoha případech překrývá. Pojem deviace je mnohem širší než pojem zločin (trestný čin), který se týká pouze nekonformního chování, jež porušuje zákon. Mnoho forem deviantního chování není ze zákona trestných. Studium deviací proto může zkoumat natolik odlišné fenomény, jako jsou třeba naturismus, rave kultury¹ nebo hnutí new age.

MYSLEME KRITICKY

Jaké trestné či deviantní činnosti jste se dopustili vy sami nebo vaši přátelé? Označili byste se zpětně za „zločince“ či „devianty“? Proč se tak většina z nás *neoznačí* ani po spáchání podobných činů?

Pojem deviace může být uplatněn na chování jednotlivců i na činnost různých skupin. Příkladem může být hnutí Hare Krišna (Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny), náboženská skupina, jejíž přesvědčení a způsob života se liší od většinové populace. Tento kult vznikl v 60. letech 20. století, kdy přišel z Indie Šrí Prábhupáda, aby Západu zvěstoval vědomí Krišny. Své poselství zaměřil zejména na mladé lidi, kteří užívali drogy, a hlásal, že budou-li následovat jeho učení, mohou „prožívat trvalou extázi a objevit věčnou blaženost“. Vyznavači Krišnova kultu se dnes stali běžným obrázkem; tančí a zpívají na ulicích měst, provozují vegetariánské

¹ Rave označuje styl elektronické taneční hudby a undergroundové hnutí s ním spojené s počátky ve Velké Británii konce 80. let, pozn. red.

kavárny a šíří literaturu o své víře. Většina lidí k nim přistupuje tolerantně, i když se jim jejich názory mohou zdát poněkud excentrické.

Hnutí Hare Krišna je příkladem **deviantní subkultury**. Ačkoli dnes počet členů hnutí klesá, je v rámci širší společnosti celkem životaschopné. Organizace je bohatá a je financována z darů svých členů a příznivců. Tím se liší od jiné deviantní subkultury, již můžeme uvést jako protiklad: bezdomovce, kteří žijí na ulici a tráví svůj čas v parcích či na veřejných místech, přespávají pod širým nebem nebo si budují provizorní přístřešky. Většina těchto lidí bez domova vede nejistou existenci na okraji lidské společnosti.

Ke studiu kriminality a deviací přispívají dvě odlišné, avšak příbuzné disciplíny. **Kriminologie** je interdisciplinární předmět, který se zabývá hlavně těmi formami chování, jež jsou sankcionovány trestním právem. Kriminologové se často zabývají metodami a technikami stanovení míry trestné činnosti, trendy v míře trestné činnosti a politikou vedoucí ke snižování kriminality. **Sociologie deviace** z kriminologického výzkumu čerpá, ale zkoumá i chování, jež leží mimo trestní právo. Sociologové, kteří studují deviantní chování, chtějí v první řadě porozumět tomu, proč jsou určité typy chování považovány za deviantní a jak je toto pojetí deviace aplikováno na určité skupiny lidí ve společnosti.

Studium deviací proto směřuje naši pozornost k tématům moci a vlivu společenských tříd – rozdělení na bohaté a chudé. Zkoumáme-li odchylky od společenských pravidel a norem nebo jejich dodržování, musíme mít vždy na mysli otázku: *čí pravidla to jsou?* Jak dále uvidíme, společenské normy jsou silně ovlivněny dělbou moci ve společnosti a rozdělením společnosti do společenských tříd.

Vysvětlení kriminality a deviace: sociologické teorie

Sociologii deviace neovládá žádná hlavní teorie, namísto toho tu existuje mnoho relevantních a užitečných teoretických perspektiv. Poté, co jsme si stručně popsali biologické a psychologické vysvětlení kriminality a deviace, si můžeme nastínit čtyři sociologické přístupy, které mají v sociologii deviace největší vliv: *funkcionalistické teorie, interakcionistické teorie, teorie konfliktu a teorie kontroly*.

Funkcionalistické teorie

Funkcionalistické teorie považují zločin a deviaci za důsledek strukturálního napětí a nedostatku morální regulace ve společnosti. Jestliže se tužby jednotlivců a skupin neshodují s dostupnou odměnou v rámci dané společnosti, odrazí se rozdíl mezi touhou a jejím naplněním v deviantních motivacích některých členů společnosti.

Zločin a anomie: Durkheim a Merton

Jak jsme viděli v kapitole 1, pojem **anomie** zavedl poprvé Émile Durkheim, který tvrdil, že v moderních společnostech se opouštějí tradiční normy a standardy, aniž by byly nahrazovány novými. Anomie vzniká tam, kde neexistují žádné jasné normy, podle nichž by se chování v dané oblasti života společnosti řídilo. Za těchto okolností se lidé cítí dezorientovaní a nejistí; Durkheim považoval anomii za jeden ze sociálních faktorů, které ovlivňují sklon k sebevraždě.

Durkheim považoval kriminalitu a deviaci za sociální fakt, o němž tvrdil, že je nevyhnutelným a nezbytným prvkem moderních společností. Podle Durkheima jsou lidé v moderní době mnohem méně svázaní pravidly, než tomu bylo v tradičních společnostech. Jelikož existuje větší prostor pro individuální volbu, je existence nekonformnosti a deviace nevyhnutelná. V žádné společnosti nedojde nikdy k naprostému konsenzu týkajícímu se norem a hodnot, kterými se řídí.

Durkheim rovněž tvrdil, že deviace je pro společnost nezbytná, neboť plní dvě důležité funkce. Zaprvé má deviace *adaptivní* funkci; pomáhá do společnosti uvést nové myšlenky a výzvy, a proto může být inovační silou, jež přináší sociální a kulturní změny. Zadruhé deviace podporuje *zachování hranice* mezi „dobrým“ a „špatným“ chováním; deviantní nebo kriminální čin může vyvolat kolektivní odezvu, jež zvýší skupinovou solidaritu a vyjasní sociální normy. Například obyvatelé čtvrti mající problémy s drogovými dealery se mohou po přestřelce mezi distributory drog spojit a společnými silami zajistit, aby se z jejich čtvrti stala bezdrogová oblast. Durkheimovy myšlenky týkající se zločinnosti a deviace měly velký význam pro přesun pozornosti od individuálních zdůvodnění kriminality a deviace k sociálním příčinám a vztahům.

Subkulturní příčiny

Po Mertonovi spatřoval hlavní příčiny kriminality v rozporech panujících v americké společnosti i Albert Cohen. Merton zdůrazňoval individuální deviantní reakci, zatímco Cohen se domníval, že se adaptivní reakce projevují kolektivně vytvářením různých **subkultur**. Ve své práci *Delinquent Boys (Delikventi)*, (1955) Cohen tvrdí, že chlapci z nižších dělnických vrstev, kteří jsou frustrováni svým postavením ve společnosti, se často sdružují v delikventních subkulturách, jako jsou například gangy. Tyto subkultury odmítají středostavovské hodnoty a nahrazují je vlastními normami oslavujícími vzdor, například ve formě delikvence či jiných nekonformních činností.

Richard A. Cloward a Lloyd E. Ohlin (1960) souhlasili s Cohenem v tom, že většina delikventní mládeže pochází z nižších dělnických vrstev. Tvrdí však, že nejvíce „ohrožení“ chlapci jsou ti, kteří si osvojili středostavovské hodnoty a byli podporováni v tom, aby na základě svých schopností aspirovali na středostavovskou budoucnost. Když tito chlapci zjistí, že nejsou schopni své cíle naplnit, stávají se obzvláště náchylnými k delikvenci. Ve své studii o partách chlapců zjistili Clo-

ward s Ohlinem, že delikventní gangy vznikají v subkulturních komunitách, kde jsou vyhlídky na dosažení úspěchu legitimní cestou malé, například v prostředí chudých etnických menšin v centrech velkoměst.

Definice deviace

Mnoho lidí považuje za zaručené, že dobře strukturovaná společnost dokáže zabránit výskytu deviantního chování. Jak jsme však viděli, Émile Durkheim se domnívá, že deviace hraje v dobře uspořádané společnosti významnou roli. Definicí deviace si vymezujeme nedevariantní chování a tím se učíme normám, které jako příslušníci určité společnosti sdílíme. Neměli bychom se snažit deviaci zcela vymýtit. Pravděpodobnější podle Durkheima je, že společnost potřebuje udržet deviaci v přijatelných mezích.

Sedmdesát let po vydání Durkheimových prací publikoval sociolog Kai Erikson práci *Wayward Puritans (Svéhlaví puritáni)*, (1966), studii o deviaci v Nové Anglii ve Spojených státech v 17. století. Erikson chtěl „otestovat (Durkheimův) názor, že počet deviantních lidí, jež si komunita může dovolit, zůstává pravděpodobně v čase stabilní“. Při svém výzkumu dospěl k závěru, že „kapacita komunity pro vypořádání se s deviací může být hrubě odhadnuta podle počtu vězeňských cel a nemocničních lůžek, policistů a psychiatrů, soudů a klinik. ... Tyto dozorcí instituce často definují své poslání spíše jako udržení deviace v rozumných mezích než její naprosté vymýcení.“ Erikson rozvedl hypotézu, že společnost potřebuje určitou kvótu deviací, a že je tedy ponechává bez represí.

Jak bude však společnost reagovat, když se úroveň deviantního chování zvýší přespráhlí? V kontroverzním článku „Defining Deviance Down“ (Vymezení deviace, 1993) z pera amerického akademika a politika Daniela Patricka Moynihana se tvrdí, že úroveň deviace v Americe překročila hranici, kterou může společnost akceptovat. V důsledku toho společnost „nově definovala deviaci tak, aby z ní vyloučila chování, jež bylo dříve stigmatizováno“, a potichu zvedla laťku „normálnosti“, aby chování, které bylo podle

Klasická studie 21.1 Robert Merton a uvadající americký sen

Výzkumný problém

Proč lidé páchají zločiny? Proč je míra trestné činnosti v relativně bohatých společnostech stále vysoká? Aby mohl odpovědět na tyto otázky, použil americký sociolog Robert K. Merton Durkheimův koncept anomie a zkonstruoval vlivnou teorii, která odhalila zdroj trestné činnosti v sociální struktuře americké společnosti (Merton, 1957).² Merton se pokusil vysvětlit dobře podložené zjištění z oficiálních statistik, že vysokého podílu trestných činů spáchaných kvůli okamžitému finančnímu zisku se dopouštějí lidé pocházející z „nižších dělnických vrstev“ – tedy lidé z rodin manuálně pracujících. Ale proč tomu tak je?

Mertonovo vysvětlení

Merton použil koncept „anomie“ k popisu *napětí*, které ovládá chování jednotlivců, jsou-li široce uznávané kulturní hodnoty v konfliktu s jimi prožívanou sociální realitou.

V americké společnosti – a jistě i v jiných průmyslových společnostech – kladou všeobecně uznávané hodnoty důraz na dosažení materiálního úspěchu a prostředkem k dosažení tohoto cíle má být osobní disciplína a tvrdá práce. Lidé, kteří tvrdě pracují, mohou podle tohoto modelu uspět i bez ohledu na svá životní východiska – což je myšlenka známá v celé Americe jako „americký sen“, jenž je přitažlivý pro mnoho imigrantských skupin.

Merton oproti tomu tvrdil, že pro řadu sociálních skupin je to skutečně jen sen, protože nejvíce znevýhodněné skupiny mají pouze omezené příležitosti – nebo vůbec žádné – k vzestupu. Přesto se ti, kteří „neuspějí“, cítí být za svou zjevnou neschopnost materiálního úspěchu odsuzováni. V takové situaci existuje velký tlak pokusit se dostat vzhůru pomocí jakýchkoli prostředků, ať už legitimních či nelegitimních. Produktem napětí mezi

kulturními hodnotami lidí a nerovným rozložením legitimních příležitostí ve společnosti je pak deviace a kriminalita.

Merton určil pět možných reakcí na napětí mezi společensky uznávanými hodnotami a omezenými prostředky, jak jich dosáhnout (viz tabulku 21.1). *Konformisté* přijímají obecně uznávané hodnoty i konvenční prostředky sloužící k jejich dosažení bez ohledu na to, zda dosáhnou úspěchu. Do této kategorie spadá většina populace. Rovněž *inovátoři* uznávají společensky schválené hodnoty, ale aby jich dosáhli, obracejí se k nelegitimním nebo k nelegálním prostředkům. Tento typ představují zločinci, kteří získali svůj majetek z nelegální činnosti. *Ritualisté* sice splňují společenské normy, ale ztratili ze zřetele za nimi stojící hodnoty. Dodržují pravidla kvůli pravidlům samotným, úporně a bez širších souvislostí. Ritualista je ten, kdo obětavě vykonává nudnou práci, i kdyby byla bez jakýchkoli vyhlídek na postup a poskytovala jen málo výhod. *Odpadlíci* se hodnot i legitimních prostředků k jejich dosažení úplně vzdali a „odpadli“ od většinové společnosti. Příkladem jsou členové soběstačných komunit nebo lidé závislí na drogách či na alkoholu, kteří už ve fungování společnosti nehrají žádnou roli. A nakonec tu jsou *rebelové*, kteří odmítají stávající hodnoty i legitimní prostředky k jejich dosažení, ale místo aby ze společnosti vystoupili, aktivně pracují na tom, aby je nahradili novými hodnotami a zrekonstruovali společenský systém. Do této kategorie patří členové radikálních politických skupin.

Kritika

Kritika zdůrazňovala, že se Mertonovi nepodařilo zhodnotit význam **subkultur** pro deviantní chování, jelikož se zaměřil pouze na reakce jednotlivců. Spoléhat se na oficiální statistiky je také problematické,

² V češtině vyšel výběr z Mertonových statí *Studie ze sociologické teorie*, přeložila Jana Ogrocká, Praha 2007, pozn. red.

protože se ukázalo, že jsou nespolehlivé. Kritika Mertonovi dále vytýkala, že zřejmě nadhodnotil množství trestných činů páchaných příslušníky „nižší dělnické třídy“ – jako by každý člověk pocházející z této vrstvy měl být pod tlakem trestné činnosti. Jelikož se však většina lidí z této vrstvy nikdy do páchaní trestné činnosti nezapojila, musíme se ptát proč.

Význam pro současnost

Mertonova studie si svůj význam uchovala dodnes, jelikož se zabývá ústředním problémem studia kriminality a deviace: když společnost jako celek bohatne, proč nadále narůstá míra trestné činnosti? Merton zdůrazňuje sociální napětí mezi narůstajícími

aspiracemi a přetrvávající strukturální sociální nerovností a poukazuje na pocit *relativní deprivace* u lidí z manuálních dělnických vrstev jako na důležitý stimul deviantního chování. Jeho výzkum je rovněž účinnou sociologickou kritikou dřívějších biologických a psychologických výkladů kriminality a deviace. Merton poukazuje na to, že individuální volby a motivace se vždy ohlížejí na širší společenský kontext a jsou formovány na základě postavení sociálních skupin ve společnosti a jejich rozdílných příležitostí.

Myšlenka relativní deprivace je popsána v kapitole 12 „Chudoba, sociální vyloučení a sociální podpora“.

Tabulka 21.1 Adaptivní reakce na společenský tlak

	Schválené hodnoty	Schválené prostředky
Konformita	+	+
Inovace (zločin)	+	-
Ritualismus	-	+
Odpadlictví	-	-
Rebelie	nahrazení	nahrazení

dřívějších norem abnormální, za takové přestalo být považováno. Jedním z příkladů může být deinstitutionalizace psychicky nemocných pacientů, která začala v 50. letech 20. století. Místo aby byli psychicky nemocní lidé zavíráni do příslušných institucí, byli léčeni tisíci prostředky a poté propouštěni. V důsledku toho se v New Yorku snížil počet psychiatrických pacientů z 93 000 v roce 1955 na pouhých 11 000 v roce 1992.

Co se však se všemi těmi psychiatrickými pacienty stalo? Mnozí z nich jsou bezdomovci, kteří přespávají na ulicích New Yorku. Po „vymezení deviace“ byli bezdomovci přejmenováni z choromyslných osob na osoby postrádající dostupné bydlení. V téže době se zvýšila i „normální“ přijatelná úroveň kri-

minality. Moynihan zdůrazňuje, že po událostech na den svátku sv. Valentýna v roce 1929, kdy bylo zavražděno sedm gangsterů, byla celá Amerika rozhořčena. Dnes jsou násilné vraždy mezi gangy natolik běžné, že již u lidí nevzbuzují téměř žádné reakce. Dalším způsobem, jak „normalizovat“ zločinnost, je podle Moynihana uvádění nižšího počtu trestných činů. Jak uzavírá: „Přivykáme si na chování, které pro nás není dobré.“

Hodnocení

Funkcionalistické teorie správně zdůrazňují spojení mezi konformitou a deviací v různých sociálních kontextech. Klíčovým rozlišovacím faktorem mezi těmi, kdo páchají trestnou činností, a těmi, kdo se jí

nedopouštějí, je nedostatek příležitostí k dosažení osobního úspěchu. S myšlenkou, že lidé v chudších komunitách usilují o stejnou míru úspěšnosti jako bohatší skupiny, je však třeba nakládat opatrně. Většina lidí má tendenci přizpůsobit se životní realitě a jen menšina se obrací k trestné činnosti. Merton s Cohenem i Cloward s Ohlinem by mohli být kritizováni za svůj předpoklad, že středostavovské hodnoty jsou přijímány napříč celou společností. Rovněž není správné předpokládat, že se nesoulad mezi aspiracemi a příležitostmi omezuje pouze na méně privilegované vrstvy. I v ostatních skupinách existují tlaky vedoucí ke kriminalitě, jak naznačuje „trestná činnost bílých límečků“ – zpronevěra, defraudace a vyhýbání se placení daní, o nichž pojednáme později.

Interakcionistická teorie

Sociologové studující kriminalitu a deviaci v rámci interakcionistické tradice se zaměřují na deviaci jako na společensky vytvořený fenomén. Odmítají myšlenku, že existují typy chování, které by byly ze své podstaty „deviantní“. Interakcionisté se spíše ptají, proč jsou určité typy chování definovány jako deviantní a proč jsou za deviantní označeny určité skupiny lidí.

Etiketizační perspektivy (labelling)

Jedním z nejdůležitějších interakcionistických přístupů k pochopení kriminality a deviace je perspektiva **labellingu (etiketizace, nálepkování, značkování)**. Zastánci tohoto směru neinterpretují deviaci jako soubor charakteristických rysů jednotlivců nebo skupin, ale jako proces interakce mezi devianty a nedevarianty. Máme-li porozumět povaze deviace, je třeba zjistit, proč jsou někteří lidé označeni nálepkou „deviant“.

Většinou takové označování provádějí lidé, kteří zastupují síly zákona a pořádku nebo jsou schopni definovat zásady konvenční morálky pro druhé. Nálepky použité k vytváření jednotlivých kategorií deviace tak vyjadřují mocenskou strukturu společnosti. Všeobecně vzato stanovují pravidla, v jejichž rámci je

definována deviace, bohatí pro chudé, muži pro ženy, starší lidé pro mladší generace a etnické většiny pro menšinové skupiny. Například všechny děti se obvykle někdy dopustí krádeže ovoce ze zahrad sousedů nebo záškoláctví. V bohaté čtvrti může být takové chování považováno rodiči, učiteli i policií za celkem nevinnou kratochvíli, v chudších čtvrtích to ale může být chápáno jako důkaz tendence k delikvenci mládeže. Jakmile je dítě označeno za delikventní, je stigmatizováno a pravděpodobně bude učiteli a budoucími zaměstnavateli považováno za nedůvěryhodné. Činy jsou v obou případech totožné, ale je jim přisouzen odlišný význam.

Jedním ze sociologů, kteří jsou spojováni s etiketizační perspektivou nejvíce, je Howard Becker, jenž ve své práci ukázal, že deviantní identita je spíše než důsledkem deviantní motivace nebo chování vytvářena procesem etiketizace. Becker tvrdí, že „deviantní chování je chování, jemuž lidé tuto nálepkou přisoudí“. Byl také silně kritický vůči kriminalistickým přístupům, které pracovaly s jasným rozdílem mezi „normálním“ a „deviantním“ chováním. Podle Beckera nemá deviantní chování rozhodující vliv na to, proč se lidé stávají „devianty“. Podle něho spíše existují procesy, které se nevztahují k samotnému chování, ale mají vliv na rozhodnutí, zda bude někdo označen za devianta. Klíčovým faktorem zde může být oblečení, způsob mluvy nebo země původu.

Perspektiva etiketizace je spojována s Beckerovými studiemi o kuřácích marihuany (Becker, 1963). Na počátku 60. let 20. století bylo kouření marihuany spíše okrajovou záležitostí různých subkultur než volbou životního stylu, jako je tomu dnes. Becker zjistil, že to, zda se člověk stane kuřákem marihuany, závisí na jeho přijetí do subkultury, ztotožnění se zkušenými kuřáky a na jeho postoji k nekuřákům.

Nálepkování neovlivňuje pouze to, jak na člověka pohlížejí druzí lidé, ale i to, jaký získá pocit o vlastní identitě. Edwin Lemert (1972) zdokonalil model, který nám pomůže pochopit, proč může deviace koexistovat s identitou člověka, nebo se dokonce

stát ústředním prvkem jeho identity. Lemert tvrdí, že na rozdíl od toho, co si lidé většinou myslí, je deviace dost běžnou věcí a lidem zpravidla prochází. Například takové deviantní činy, jako jsou dopravní přestupky, zůstanou většinou neodhaleny a jiné, například drobné krádeže na pracovišti, bývají často „přehlíženy“. Lemert nazývá první prohrěšek **primární deviací**. Ve většině případů se tyto prohrěšky dotknou identity člověka pouze „okrajově“ a poté dojde k procesu, jímž je deviantní čin „normalizován“. V některých případech však k této normalizaci nedojde a dotyčný jedinec je označen za pachatele trestného činu či delikventa. **Sekundární deviací** nazval Lemert případy, kdy jedinci dané označení přijmou za své a začnou sami sebe považovat za deviantní. V těchto případech se označení může stát ústředním prvkem jejich identity a vést k pokračování nebo posílení deviantního chování.

William Chambliss spojil ve své vlivné studii *The Saints and the Roughnecks* (Svatoušci a drsnáci, 1973) proces etiketizace s širší

sociální třídní strukturou. Chambliss studoval dvě skupiny delikventů v jedné americké škole – „svatoušky“, pocházející z rodin vyšší střední vrstvy, a „drsnáky“ z chudých rodin. Ačkoli se svatoušci neustále dopouštěli drobných přestupků, jako jsou opilství, vandalismus, chození za školu a krádeže, nikdo z nich nebyl nikdy zatčen. Drsnáci byli zapojeni do podobných aktivit, ale měli opakovanou potíže s policií. Chambliss dospěl k závěru, že obě skupiny byly stejně delikventní, a hledal vysvětlení pro odlišnou reakci policie a širší komunity vůči těmto skupinám.

Zjistil, že parta chlapců z rodin vyšší střední vrstvy měla k dispozici automobily, a byla tudíž schopna se fyzicky ztratit z dohledu veřejnosti. Chlapci z nižších vrstev byli nuceni se scházet na veřejných místech, kde byli obvykle lidem na očích. Chambliss se tak domnívá, že rozdíl tohoto typu svědčí o třídní struktuře společnosti, která poskytuje bohatším skupinám výhodu, jak se vyhnout označení za devianty. Rodiče svatoušků považovali například přestupky svých synů za

MYSLEME KRITICKY

Který z těchto nekonvenčních činů bude pravděpodobněji nazván „deviantním“? Jak vysvětlíte, proč jeden z mladých mužů na obrázku bude označen za „devianta“ s větší pravděpodobností než druhý? Uveďte, jaké následky mohou pro něj z takového označení plynout.

neškodnou recesi, zatímco rodiče drsňáků se podvolili a přijali označení chování svých synů policií za trestnou činnost. Toto odlišné označení přijalo i jejich okolí.

Chlapci pokračovali v životě podle svého označení – svatoušci vedli konvenční středostavovský život, zatímco drsňáci měli neustálé problémy se zákonem. Jak jsme si už uvedli, tyto následky jsou spojeny s Lemertovou „sekundární deviací“, která brání lidem být „normální“, jakmile byli jednou označeni za „devianty“. Chamblissova studie poukazuje na spojení mezi makrosociologickými faktory, jako je společenská třída, a mikrosociologickými jevy, jakým je například otázka, zda a proč je člověk označen za devianta. Proto musíme při výzkumu využít sociologickou představitivost, která spojuje makro- a mikrosociologické faktory.

Proces „vyučení se deviantem“, jímž prošli drsňáci, bývá dále akcentován ve vězeních a sociálních ústavech, tedy v organizacích, které jsou od toho, aby deviantní chování napravovaly. Podle teoretiků etiketizace je to jasný projev „paradoxu sociální kontroly“, jež popsal Leslie Wilkins (1964) jako **deviační amplifikaci**.

Wilkinse zajímalo „řízení“ a zapojení deviantní identity do každodenního života. Tvrdil, že výsledkem tohoto procesu bývá často zesílení deviace. Způsobí jej nezamýšlený důsledek chování označovaného ze strany kontrolního orgánu za deviantní, což vyvolá další podobné chování. Jestliže takto označená osoba zahrne toto označení skrze sekundární deviaci do své identity, pravděpodobně tím vyvolá další reakci ze strany kontrolních orgánů. Řečeno jinými slovy, chování, které bylo považováno za nežádoucí, převládne, a ti, kdo byli označeni za deviantní, se stanou odolnějšími vůči změně.

Hodnocení

Etiketizační perspektivy jsou důležité, protože vycházejí z předpokladu, že žádný čin není ve své podstatě „deviantní“ nebo „kriminální“. Takto jej definují ti, kteří jsou u moci, prostřednictvím zákonů a jejich interpretace ze strany policie, soudů a nápravných

zařízení. Kritici etiketizace tvrdí, že určité činy, jako jsou vražda, znásilnění a loupežné přepadení, jsou univerzálně a důsledně zakázány doslova ve všech společnostech. Tento názor však není zcela správný. Například zabití není vždy považováno za vraždu. V době války je zabití nepřítele schvalováno a odměňováno. Až donedávna nepovažovaly britské zákony sexuální styk vynucený na ženě jejím manželem za znásilnění. To ukazuje, že se nálepkování mění v čase.

Etiketizační perspektivy se však dají kritizovat na přesvědčivějším základě. Zaprvé teoretici etiketizace, kteří se zaměřují zejména na sekundární deviaci, opomíjejí procesy, jež vedou lidi k činům primární deviace. Označení určitých aktivit za deviantní není zcela svévolné; rozdíly v socializaci, postojích a příležitostech – to vše ovlivňuje, jak dalece se budou lidé chovat způsobem, jež se udělí nálepka „deviantní“. Například děti ze sociálně hendikepovaného prostředí budou ve srovnání s dětmi z bohatších rodin pravděpodobně častěji krást v obchodě. To, že kradou, není v první řadě proto, že tak byly označeny, ale vede je k tomu prostředí, z něhož pocházejí.

Zadruhé není jasné, zda nálepkování skutečně způsobuje zesílení deviantního chování. Delikventní chování mívá za následek vyšší tresty, je to však skutečně v důsledku označení? Svou roli zde mohou hrát i další faktory, jako je zvýšená spolupráce s jinými delikventy nebo nové příležitosti k páchání trestné činnosti.

Teorie konfliktu a „nová kriminologie“

Vydání publikace *The New Criminology* (*Nová kriminologie*) autorů Taylora, Waltona a Younga v roce 1973 znamenalo důležitý rozchod s předchozími teoriemi kriminality a deviace. Její autoři navázali na prvky marxistického myšlení a tvrdili, že deviace bývá úmyslně zvolenou orientací a je často svou podstatou politická. Autoři odmítali myšlenku, že by deviace byla „determinována“ takovými faktory, jako jsou biologie, osobnost,

Klasická studie 21.2 Strašáci lidu a morální panika Stana Cohena

Výzkumný problém

Subkultury mládeže bývají barvitě a spektakulární, a v některých lidech mohou dokonce vzbuzovat obavy. Možná jste i vy – nebo jste v minulosti byli – jejich součástí. Jak ale subkultury mladých lidí vlastně vznikají? A jak na tuto mladickou deviaci reaguje společnost? Jakou roli hrají masmédia, když přinášejí reportáže o skinheadech, punkových rockerech nebo anarchitech? Stanley Cohen analyzoval proces *deviační amplifikace* ve své velmi vlivné studii publikované v roce 1972 pod názvem *Folk Devils and Moral Panics* (*Strašáci lidu a morální panika*). V této klasické studii zkoumal Cohen etiketizační proces ve vztahu ke vzniku subkultur mládeže ve Velké Británii. Jako postgraduální student byl v roce 1964 svědkem několika menších střetů mezi „modernisty“ (mods) a „rockery“ (rockers) v přímořském městečku Clacton, ale na druhý den se nemohl smířit s tím, co si o této události přečetl v novinách. Zmeškal snad násilné akce, o kterých psaly všechny noviny, nebo pro to existovalo jiné vysvětlení?

Cohenovo vysvětlení

Děsivé novinové titulky, jako „Den hrůzy vyvolaný skupinkami motorkářů“ nebo „Rozdivočelá invaze na pobřeží“, popisovaly, že se mládež chovala „jako smyslů zbavená“. Cohen poznamenává, že ačkoli se tyto reportáže nezakládaly na pravdě, určily tón celého následného zpravodajství. Pečlivým zkoumáním důkazů z novin, soudních zpráv a záznamů o zatýkání Cohen události v Clactonu rekonstruoval a ukázal, že se kromě několika menších šarvátek vlastně nic neobvyklého nestalo. K daleko vážnějším nepokojům došlo ve skutečnosti ještě předtím, než vznikly subkultury mods a rockers. Cohen tvrdí, že noviny, které psaly o aktivitách mladých lidí tímto senzacechtivým způsobem, přispěly k vytvoření klimatu strachu a paniky z ohrožení morálních pravidel společnosti. Tím bezděčně napomohly ke *vzniku* nových forem identity mládeže, místo aby o nich pouze zpravovaly. Pokusy o kontrolu subkultur mládeže ve Velké Británii v 60. letech 20. století na ně jen upozornily a zviditelnily je. Po onálepkování

skupiny za outsidersy – neboli „strašáky lidu“ – jakékoli pokusy kontrolovat tuto skupinu selhaly. Následné srazy u moře přilákaly daleko větší davy lidí včetně mladíků, kteří se chtěli jen poprat, což způsobilo mnohem větší problémy s dodržováním zákonů – klasický příklad paradoxu sociální kontroly, o němž jsme psali výše. Přehnaná reakce médií se stala součástí nové **morální paniky** – pojmu, který používá sociologie k popisu přehnané reakce společnosti na určitou sociální skupinu nebo na určitý typ chování. Morální panika se často projeví ve spojitosti s problémy, jež jsou považovány za příznak všeobecného narušení pořádku ve společnosti.

Kritika

Cohenovi kritici tvrdí, že hlavním problémem jeho teorie je, jak odlišit přehnanou morální paniku od vážných sociálních problémů. Jsou například reakce dnešní společnosti na nedávné teroristické činy páchané ve jménu islámu projevem morální paniky, nebo se jedná o vážnou věc, která si vyžaduje obšírné zpravodajství v médiích a přijetí nových zákonů? Kde leží hranice mezi zbytečnou panikou a legitimní reakcí? Kdo o tom rozhoduje? Další kritika zní, že v posledních letech vznikla morální panika kolem takových témat, jako je kriminalita mládeže, zneužívání drog a problémy s „falešnými“ žadateli o azyl. To přimělo některé sociology k tvrzení, že morální panika se neomezuje jen na krátkodobé výbuchy intenzivní aktivity, ale stala se chronickým rysem každodenního života v moderní společnosti a jako taková se „znormalizovala“.

Význam pro současnost

Cohenova raná studie je velice významnou prací, jelikož se v ní podařilo úspěšně skloubit teorii etiketizace s myšlenkami sociální kontroly a tvorby deviantních identit. Tím byl vytvořen rámec pro velice produktivní výzkum na poli sociologie deviace, který probíhá dodnes. Cohenova práce nám také připomíná, že se sociologové nemohou spoléhat na novinové zpravodajství. Chceme-li lépe porozumět společnosti a společenským procesům, nesmíme zůstat u povrchu věci.

anomie, sociální dezorganizace nebo etiketizace. Lidé se podle nich v reakci na nerovnost kapitalistického systému často sami aktivně rozhodnou, že se budou chovat deviantně. Členové alternativních kulturních skupin považovaných za „deviantní“ – jako jsou například stoupenci Black Power nebo hnutí za osvobození gayů a leseb – se angažují v politických akcích, které zpochybňují sociální řád. Teoretici **nové kriminologie** vypracovali svou analýzu z hlediska struktury společnosti a obrany moci ze strany vládnoucí třídy.

Tato široká perspektiva byla rozpracována i jinými sociology několika různými směry. Stuart Hall s týmem z Centra pro současné kulturní studia v Birminghamu (Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies, BCCCS) provedl významnou studii fenoménu, který na začátku 70. let 20. století vzbudil ve Velké Británii velkou pozornost – loupežných přepadení. V tisku bylo zveřejněno několik případů přepadení a lidé se začali obávat, že dochází k náhlému nárůstu násilné pouliční kriminality. Násilníky ve zveřejněných případech byli převážně černoši, což u veřejnosti podpořilo názor, že za problémy ve společnosti mohou přistěhovanci. V knize *Policing the Crisis (Obětní beránci krize, 1978)* tvrdil Hall se svými kolegy, že se jedná o morální paniku podporovanou státem i médií způsobem, který má odvést pozornost od narůstající nezaměstnanosti, klesajících platů a ostatních hlubokých strukturálních problémů ve společnosti. Jak uvidíme dál v části věnované obětem trestných činů, významným rysem vznikajících šablon spojených s trestnou činností a deviací je, že některé sociální skupiny, například mladí lidé z černošských a jihoasijských komunit, se daleko pravděpodobněji stanou oběťmi trestných činů nebo jsou považováni za sociálně problematické.

Přibližně v téže době zkoumali jiní badatelé tvorbu zákonů a jejich uplatňování ve společnosti. Dospěli k závěru, že zákony využívají lidé, kteří jsou u moci, jako prostředek k udržení svého privilegovaného postavení. Autoři odmítli myšlenku, že zákony jsou „neutrální“ a že jsou uplatňovány na všechny stejně. Tvrdili naopak, že spolu s tím, jak

se zvyšuje nerovnost mezi vládnoucí třídou a dělnickou třídou, se ze zákonů stává čím dál důležitější nástroj, s jehož pomocí zachovávají mocní lidé řád. Tuto dynamiku lze vyčíst jak z fungování trestněprávního systému, který zvyšuje tlak na „pachatele“ z dělnické třídy, tak třeba z daňové legislativy, jež neúměrně zvýhodňuje majetné. Zmíněná nerovnováha sil není omezena jen na tvorbu zákonů. Zákony jsou porušovány i lidmi, kteří jsou u moci, ti však bývají zřídka kdy vyšetřováni nebo odsouzeni. Jejich zločiny jsou obecně mnohem škodlivější než drobná trestná činnost a delikvence, jíž je věnována největší pozornost. Vymáhání práva, jež se obává následků z pronásledování zločinců v „bílých límečcích“, se tedy zaměřuje na bezmocné členy společnosti, jako jsou prostitutky, uživatelé drog nebo drobní zlodějíčci (Pearce, 1976; Chambliss, 1978; Box, 1983).

Tyto studie, spolu s jinými pracemi spjatými s „novou kriminologií“, měly velký význam pro rozšíření diskuse o kriminalitě a deviaci o otázky týkající se míry škodlivosti, sociální spravedlnosti, moci a politiky. Zdůrazňuje se v nich, že trestné činnosti se dopouštějí lidé ze všech vrstev společnosti a že je třeba kriminalitu chápat v kontextu nerovností a konkurenčních zájmů ve společnosti.

MYSLEME KRITICKY

Představte si, že jste získali peníze na to, abyste vypracovali výzkumnou studii (příjemná myšlenka!) o užívání a škodlivosti drog. Jak byste změřili míru škodlivosti způsobenou jednotlivcům, komunitám a společnosti těmito zákonem povolenými či zakázanými látkami: tabákem, alkoholem, léky proti bolesti, extázi (MDMA), kokainem, heroinem? Jaké následky byste dokázali předvídat, kdyby byly *všechny* tyto látky prohlášeny za zákonem a) povolené, b) zakázané?

Jaká doporučení byste dali zákonodárcům na základě svých závěrů?

Levicový realismus

V 80. letech 20. století vznikl nový směr kriminologie, který vešel ve známost jako „nová levice“ nebo „levicový realismus“. Také jeho stoupenci navázali na myšlenky „nové kriminologie“, avšak distancovali se od takzvaných „levicových idealistů“, kteří podle nich idealizují deviaci a snižují problém trestné činnosti zejména v dělnických komunitách. Po nějakou dobu bagatelizovali mnozí kriminologové význam oficiálně uváděné zvýšené míry trestné činnosti a tvrdili, že masmédiá vytvářejí kolem těchto statistik zbytečný povyk nebo že většina trestné činnosti je jen formou protestu proti narůstajícím nerovnostem ve společnosti. Stoupenci levicového realismu tuto pozici opustili a zdůrazňovali, že existují spolehlivé důkazy o rostoucí míře trestné činnosti a že veřejnost má právo se tohoto trendu obávat. Levicoví realisté říkali, že kriminologie se musí spíše než abstraktními diskusemi zabývat „skutečnými“ problémy kontroly kriminality a sociální politiky (Lea a Young, 1984; Matthews a Young, 1986).

Levicoví realisté rovněž upozornili na oběti trestné činnosti a připomněli, že statistiky o obětech nám poskytují přesnější obraz o míře trestné činnosti než oficiální kriminalistické statistiky (Evans, 1992). Statistika o obětech odhalily, že kriminalita je vážným problémem zejména ve zchudlých čtvrtích v centrech velkých měst. Levicoví realisté zdůrazňovali, že kriminalita a její oběti se koncentrují v chudinských čtvrtích a že sociálně hendikepované skupiny jsou vystaveny daleko většímu riziku, že přijdou do styku se zločinem.

Tento přístup navazuje na práce Mertona, Clowarda, Ohlina a dalších a tvrdí, že v centrech měst se vyvíjejí kriminální subkultury. Příčinou vzniku těchto subkultur není pouze chudoba, ale rovněž politická marginalizace a **relativní deprivace** – zkušenost lidí s tím, že nemají k dispozici věci, na něž mají oni a všichni ostatní právo. V poslední době se o těchto myšlenkách diskutuje ve spojitosti se **sociálním vyloučením** – což je proces, kdy jsou některým sociálním skupinám účinně odírána plná občanská práva ve společ-

nosti. Kriminalizované skupiny mladých lidí například fungují na okraji „slušné“ společnosti a samy se proti ní vymezují. Skutečnost, že míra trestné činnosti páchané černochoy v posledních letech vzrostla, je připisována faktu, že selhala politika rasové integrace.

Problémy relativní deprivace a sociálního vyloučení jsou probírány v kapitole 12 „Chudoba, sociální vyloučení a sociální podpora“.

Zastánci levicového realismu, kteří byli odhodláni tyto trendy v trestné činnosti řešit, podali „realistické“ návrhy na změny v policejních postupech. Doporučuje se v nich, aby vymáhání práva bylo ke komunitám citlivější a nespolehalo se na „vojensko-policejní“ techniky, které nemají velkou podporu veřejnosti. Levicoví realisté navrhovali „minimalizaci policejní práce“, při níž by byly místně volené policejní orgány zodpovědné přímo občanům, kteří by tak měli větší slovo při určování policejních priorit ve své čtvrti. Policie by trávila více času pátráním a objasňováním zločinů a méně času rutinní nebo administrativní prací a získala by si tak opět důvěru místních komunit. Levicový realismus tedy představuje přístup, který je více politicky zaměřen a je také mnohem pragmatičtější než předchozí kriminologické perspektivy.

Kritici levicových realistů připouštějí význam, který je připisován obětem trestné činnosti, ale kritizují jejich zaměření na jednotlivé oběti v rámci úzce vymezených politických a mediálních diskusí o „problematice zločinnosti“. Tato úzká definice trestné činnosti se zaměřuje na nejviditelnější formy kriminality typu pouliční trestné činnosti a opomíjí jiná provinění, například přestupky, jichž se dopouští stát nebo velké korporace (Walton a Young, 1998). V tomto ohledu přenechali levicoví realisté podle mnohých marxistů příliš prostoru kriminologům středního proudu zaměřujícím se na změnu politiky, čímž podle nich otupili radikální ostří nové kriminologie.

Teorie kontroly

Teorie kontroly postuluje, že kriminalita je výsledkem nerovnováhy mezi impulzy k trestné činnosti a sociální nebo fyzickou kontrolou, která lidi od trestné činnosti odrazuje. Teoretici kontroly se zajímají méně o individuální motivace k páčání trestné činnosti a předpokládají, že lidé jednají spíše racionálně. Podle nich by každý člověk jednal deviantně, pokud by se mu k tomu naskytla vhodná příležitost. Mnoho typů trestné činnosti je podle nich výsledkem „situačního rozhodnutí“ – kdy člověk spatří příležitost a je motivován jednat tak, aby ji využil.

Travis Hirschi, jeden z prvních teoretiků kontroly, tvrdí, že lidé jsou přirozeně sobečtí a úmyslně se rozhodují, zda spáchat, nebo nespáchat trestný čin podle toho, zda převáží potenciální výhody nad riziky. Ve své knize *Causes of Delinquency (Příčiny delikvence, 1969)* uvedl na základě svého výzkumu, že existují čtyři typy sociálních vazeb spojujících lidi se společností, a tudíž s chováním, které dbá zákonů: oddanost, povinnost, účast a víra. Jsou-li tyto vazby dostatečně silné, pomáhají udržovat sociální kontrolu a konformitu. Jsou-li však oslabené, může to vést k delikvenci a deviaci. Hirschiho přístup naznačuje, že delikventi jsou často osoby, jejichž nízká úroveň sebekázně je výsledkem neadekvátní socializace, ať už doma nebo ve škole (Gottfredson a Hirschi, 1990).

Pravicový realismus

Úspěch Margaret Thatcher v britských volbách na konci 70. let 20. století a Ronalda Reagana ve Spojených státech vedl v obou zemích k důraznému přístupu ke kriminalitě ve jménu „zákonu a pořádku“. Tento přístup je často popisován jako **pravicový realismus** a udržel si dodnes svůj vliv, zejména v USA za vlády George W. Bushe. Eskalace kriminality a deviace je spojována s morální degenerací, poklesem individuální odpovědnosti způsobené závislostí na sociálním státu, liberální výchovou, rozpadem nukleární rodiny a komunit a širší erozí tradičních hodnot (Murray, 1984). Veřejná debata a široké

pokrytí tohoto tématu v médiích se soustředily na krizi spojenou s násilím a bezprávím, jež ohrožuje společnost.

Podle pravicových realistů je deviace prokladem individuální patologie – souboru destruktivního nezákonného chování, které jedinec aktivně zvolí a jehož se dopouští sobectvím a z nedostatku sebekázně a morálky. K ostatním „teoretickým“ přístupům diskutovaným v této kapitole byli pravicoví realisté odmítaví, zejména k těm, které spojovaly kriminalitu s chudobou a třídní nerovnostmi. Konzervativní vlády Velké Británie a USA zintenzivnily vymáhání práva. Byly rozšířeny pravomoci policie, zvýšilo se nancování trestněsoudního systému a za účinnější odstrašující prostředek bylo považováno zavádění vysokých trestů. V USA v 90. letech 20. století přijat „zákon tříky a dost“, který měl postihovat „notorické“ chatele trestných činů. Pokud někdo spáchá tři různé vážné přečiny za sebou, po třetí trestném činu je mu povinně prodloužena doba trestu bez možnosti řádného projednání u soudu. Předpokládá se, že lidé, kteří spáchají tři trestné činy, jsou prokazatelně nenapravitelní, a prioritou by tudíž měla být ochrana veřejnosti. Samozřejmě že jedním z hlavních následků této politiky v USA nebyvalý nárůst počtu uvězněných osob.

Populárním přístupem „řízení“ rizik plynajících z trestné činnosti je prevence zahrnující zpřísnění cílů a systémů dohledu (Vold a další, 2002). Tyto metody častěji získávají politickou podporu, neboť se relativně jednoduše zavést jako doplněk existujících policejních metod a slouží k ujistění občanů, že byla přijata rozhodná opatření na obranu proti kriminalitě. Kritici tvrdí, že vzhledem k tomu, že se tyto metody nezabývají příčinami trestné činnosti jako jsou sociální nerovnosti, nezaměstnanost a chudoba –, spočívá jejich největší úspěch v tom, že chrání určité segmenty populace proti zločinu a proti přelévání delikvencí do jiných oblastí.

Jedním z příkladů pokusu o snížení trestné činnosti a jejich rizik může být fyzické loučení určitých kategorií občanů z veřej

míst. V reakci na všeobecný pocit nejistoty občanů se veřejná místa ve společnosti, jako jsou knihovny, parky, nebo dokonce nároží ulic, stále častěji mění na tzv. bezpečnostní bubliny. Metody řízení rizik, jako je policejní monitorování, soukromé bezpečnostní služby a kamerové systémy, mají za cíl chránit veřejnost proti potenciálním rizikům. Například v nákupních centrech nabývají bezpečnostní opatření na důležitosti a jsou součástí „ústní dohody“ mezi obchodníky a spotřebiteli. Mají-li si obchodníci získat a udržet přízeň svých zákazníků, musí zajistit jejich bezpečnost a komfort. Neúměrně často bývá z těchto míst vykazována mládež, protože je vnímána jako větší ohrožení bezpečnosti a jelikož podle statistik páchají mladí lidé víc přestupků než dospělí. Mládež tedy zjišťuje, že plocha veřejných prostor, jež jsou jí přístupné, se v důsledku vytváření „důvěryhodných míst“ pro spotřebitele zmenšuje.

V reakci na narůstající trestnou činnost bývají rovněž navyšovány počty policistů. Narůstá-li míra trestné činnosti, narůstá i požadavek veřejnosti mít víc policistů „na ulici“. Vlády, které chtějí být vnímány jako bojující proti kriminalitě, obvykle při pokusech o prevenci trestné činnosti navyšují počty policistů i policejní zdroje. Populární názor zní, že policie představuje úhelný kámen pro zachování práva a pořádku. Jaká je však role policie při kontrole kriminality? Mezi počtem policistů a mírou trestné činnosti není zdaleka jednoznačné rovnítko. Toto spojení zpochybňují také oficiální statistiky o míře trestné činnosti a počtu policistů ve Velké Británii, a tak vedou tyto protiklady k dalším otázkám. Nezabrání-li vyšší pravomoci policie trestné činnosti, proč požaduje veřejnost viditelnou policejní přítomnost? Jakou roli hraje vlastně policie v naší společnosti?

Kontrola trestné činnosti

Někteří teoretici kontroly považují narůstající kriminalitu za výsledek velkého množství příležitostí a cílů trestné činnosti v moderní společnosti. Vzhledem k tomu, že obyvatelstvo bohatne, dostává se do popředí lidského konání konzumerismus. Stále více lidí

vlastní televize, DVD přehrávače, počítače, automobily a drahé oblečení – oblíbené cíle zlodějů. Domy a byty zůstávají přes den často opuštěné, protože čím dál více žen pracuje mimo domov. „Motivovaní pachatelé“, kteří chtějí páchat trestnou činnost, mají na výběr širokou škálu „vhodných cílů“.

V reakci na tento vývoj se oficiální politika prevence kriminality zaměřila na omezení příležitostí k páchání trestné činnosti. Tento přístup je znám pod názvem **prevence situační trestné činnosti** (situational crime prevention, SCP) (Hughes, 1998; Colquhoun, 2004). Ústřední myšlenkou této politiky je metoda *dohledu a ztížení cíle*. Dohled zahrnuje dozor nad děním v komunitě prostřednictvím „sousedských patrol“ a mnohdy také pomocí systémů uzavřených televizních okruhů (CCTV) instalovaných v centrech měst a ve veřejných prostorách, jež mají odradit potenciální pachatele. Poměrně často používanou metodou se stala přeměna prostředí, která má přímou intervencí v potenciálních „kriminálních situacích“ ztížit páchání trestných činů. Tato metoda představuje jeden z druhů takzvané kriminologie prostředí, kterou se označuje hned několik přístupů založených na myšlence intervence do prostředí s cílem zabránit páchání trestné činnosti.

Ačkoli se může zdát, že kriminologie prostředí je zcela novým jevem, můžeme ji také chápat jako moderní verzi „ekologického přístupu“ chicagské sociologické školy působící v Americe ve 20. a 30. letech 20. století. Sociologové chicagské školy mapovali sociální vzorce městského prostředí na základě oficiálních statistik a ukázali, jak se města vyvíjejí v čase. Určili oblasti spojené s řadou sociálních problémů, například s kriminalitou, a tyto problémy dali do souvislosti s rozmístěním sociálních skupin ve městě. Produktem moderních měst byla podle nich „sociální dezorganizace“ – oslabení primárních sociálních vazeb v důsledku chudoby a skutečnosti, že zde mnoho obyvatel žije pouze přechodně – následovaná ztrátou sociální solidarity a soudržnosti komunity. Kriminalita v takovém prostředí vzkvétá, neboť lidé ze sousedství nejsou schopni se proti

ní účinně bránit. Ozvěnou tohoto základního přístupu k problematice trestné činnosti ve městech je právě moderní kriminologie prostředí.

Myšlenky chicagské školy jsou probírány v kapitole 6 „Velká města a městský život“.

Ztížení cíle zahrnuje posilování bezpečnosti potenciálních cílů trestné činnosti, takže například krádeže jsou obtížněji proveditelné. Příležitost ke krádežím automobilů mají snížit zabudované imobilizéry, alarmy a bezpečnostní zámky a příležitostné vandaly mají například odradit odolnější zásobníky mincí ve veřejných telefonních automatech. Teoretici SCP zakládají své myšlenky na široce rozšířeném dojmu, že politika, která se pokoušela o nápravu, ztroskotala. Tvrdí, že přijetí praktických opatření, která mají za cíl kontrolovat prostředí, v němž může být páchána trestná činnost, je daleko účinnější než politika nápravy viníků.

Metody ztížení cílů trestné činnosti v kombinaci s politikou nulové tolerance si v posledních letech získaly oblibu u politiků a v některých kontextech slavily úspěch. Politika nulové tolerance se soustřeďuje na drobnou trestnou činnost a jisté formy rušivého chování, jako jsou vandalismus, poflakování a opilství na veřejnosti. Tvrdé zákroky policie vůči této drobné trestné činnosti mají mít pozitivní účinek na snižování vážnějších forem kriminality. Tento přístup si však zaslouží i kritiku. Ztížení cílů trestné činnosti a politika nulové tolerance se nezabývají příčinami kriminality, ale chrání určité sociální skupiny před trestnou činností. Rostoucí obliba soukromých bezpečnostních služeb, automobilových alarmů, domovních poplašných zařízení, hlídacích psů a komunit obehnaných zdí budí u některých lidí dojem, že se stáváme „obrněnou“ společností, jejíž segmenty se cítí být nuceny k obraně před jinými. Tato tendence se spolu s tím, jak se rozevírají nůžky mezi nejbohatšími a nejchudšími lidmi, neobjevuje pouze ve Velké Británii a ve Spojených státech, ale zejména

v zemích bývalého Sovětského svazu, v Jižní Africe a v Brazílii, kde se u privilegovaných vrstev zrodila „pevnostní mentalita“ (Davis, 2006).

Existuje další nezamýšlený důsledek této politiky: jsou-li oblíbené cíle trestné činnosti „ztíženy“, mohou se vzorce trestné činnosti přesunout do jiných oblastí. Například posilování zabezpečení u nových automobilů relativně oslabuje zabezpečení starších vozů. Výsledkem je posun krádeží automobilů od nových modelů ke starším. Ztížení cílů trestné činnosti a politika nulové tolerance jsou založeny na přístupu známém jako „teorie rozbitých oken“ (Wilson a Kelling, 1982), která vychází ze studie publikované v 60. letech 20. století americkým sociálním psychologem Philipem Zimbardem. Ten zaparkoval ve dvou naprosto odlišných sociálních prostředích – v bohaté čtvrti Palo Alta v Kalifornii a v chudinské čtvrti Bronx v New Yorku – automobily bez poznávací značky a s otevřenou kapotou. Jakmile kolemjdoucí v obou čtvrtích bez ohledu na příslušnost ke společenské vrstvě nebo rase zjistili, že automobily jsou opuštěné a „nikdo se o ně nestará“, začali auta ničit (Zimbardo, 1969). Autoři „teorie rozbitých oken“, kteří vycházejí z této studie, tvrdí, že jakékoli znamení sociálního nepořádku v komunitě, dokonce i pouhé rozbité okno, povzbuzuje k páchání závažnější trestné činnosti. Jedno neopravené rozbité okno je znamením, že se o vůz nebo o dům nikdo nestará, takže rozbíjení dalších oken – tj. páchání závažnější trestné činnosti – je racionální reakcí na danou situaci. Ve výsledku mohou drobnější deviantní činy vést ke spirále zločinu a sociálního rozkladu (Felson, 1994).

Od konce 80. let 20. století slouží „teorie rozbitých oken“ jako základ nových policejních strategií zaměřených na „drobnější“ přečiny, jako je pití alkoholu nebo užívání drog na veřejnosti či dopravní přestupky.

Důležitou vadou „teorie rozbitých oken“ je však fakt, že policisté jsou nuceni sami určovat, co znamená „narušování sociálního pořádku“. Bez existence systematické definice je v pravomoci policie považovat za poru-

šování pořádku téměř cokoli a za potenciálního pachatele téměř kohokoli. Míra trestné činnosti v 90. letech 20. století ve skutečnosti klesala, avšak počet stížností na zneužívání policejní moci se zvyšoval. Podávali je zejména mladí černoši ve městech, kteří se hodili policii do „profilu“ potenciálních pachatelů. Také počet vězňů narůstal.

Teoretické závěry

K jakému závěru můžeme po výčtu teorií kriminality dospět? Zaprvé si musíme připomenout již dříve uvedenou myšlenku: třebaže je trestná činnost pouze jedním typem deviantního chování, zahrnuje celou řadu různých aktů – od krádeže čokolády v obchodě po masové vraždění –, takže je krajně nepravděpodobné, že by se veškeré kriminální jednání dalo vysvětlit jedinou teorií.

Sociologické teorie kriminality jsou významné ze dvou důvodů. Zaprvé zdůrazňují spojitost mezi kriminálním a „normálním“ chováním. Kontexty, v nichž jsou určité typy činností považovány za kriminální a ze zákona trestné, jsou velmi různé a jsou spojeny s širšími problémy moci a nerovnosti ve společnosti. Zadruhé se všichni shodují na tom, že sociální kontext hraje při páchání trestné činnosti důležitou roli. To, zda se někdo zapojí do trestné činnosti nebo začne být považován za pachatele trestné činnosti, je zásadně ovlivněno jeho sociálním učením a okolím.

Bez ohledu na určité nedostatky je při studiu kriminálního a deviantního chování pravděpodobně nejvíce využívána etiketizační perspektiva. Tento přístup nás upozorňuje na způsob, jímž jsou některé činnosti definovány jako trestné, na mocenské vztahy, jež tyto definice formují, a v neposlední řadě na interakční proces, jehož prostřednictvím mohou někteří jedinci přijmout deviantní identitu za svou.

Způsob, jakým je chápána kriminalita, přímo ovlivňuje politiku, která má sloužit k jejímu potírání. Například pokud je trestná činnost považována za produkt deprivace nebo sociální dezorganizace, může být

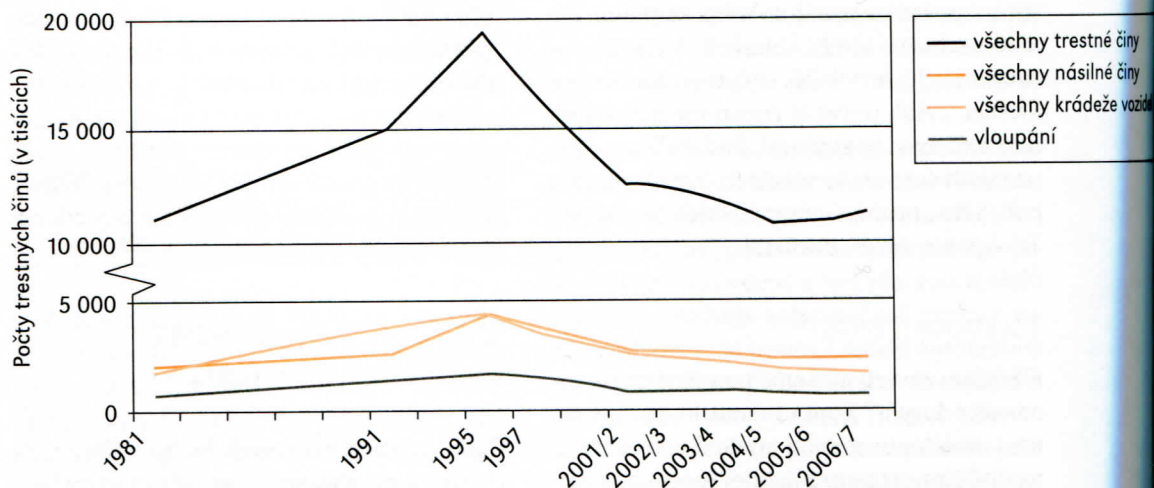
tato politika zaměřena na snižování chudoby a posilování sociálních služeb. Je-li však považována za oportunistickou a svobodně zvolenou cestu, mohou se pokusy na boj s ní soustředit spíše na změnu prostředí. Nyní budeme zkoumat trendy v páchání trestné činnosti ve Velké Británii i jinde a uvedeme si některé reakce na ně.

Vzorce kriminality ve Velké Británii

Podle statistik trestných činů nahlášených policií se míra trestné činnosti ve vyspělých zemích ve 20. století enormně zvýšila. Například do 20. let 20. století bylo v Anglii a Walesu každoročně registrováno méně než 100 000 trestných činů; toto číslo se v roce 1950 zvýšilo na 500 000 a v roce 1992 dosáhlo dosud největšího počtu 5,6 milionu. Mezi lety 1977 a 1992 se počet registrovaných trestných činů víc než zdvojnásobil.

Od poloviny 90. let 20. století se celkový počet trestných činů spáchaných v Anglii a ve Walesu ustálil a podle dodatečných průzkumů, jako je průzkum kriminality v Británii (British Crime Survey, BCS), se dokonce značně snížil (viz schéma 21.1). Ve většině evropských zemí nastal podobný trend. Podle nejnovějších údajů je riziko, že se stane obětí trestného činu v Anglii a ve Walesu, nejnižší za posledních více než 20 let (Clegg a další, 2005). Ukončení nárůstu trestné činnosti překvapilo mnoho odborníků. Jeho příčiny a to, zda je tento trend udržitelný, jsou však stále nejasné.

Bez ohledu na snížení počtu trestných činů uváděných ve statistikách z posledních let převládá nadále obecné mínění, že zločinnost ve vyspělých zemích roste a je závažnější než dříve (Nicholas a další, 2007). Obavy týkající se hlavních typů trestné činnosti se sice snižují, ale strach z protispolečenského chování zůstává stabilní (Clegg a další, 2005). Byla-li kdysi trestná činnost vnímána jako cosi okrajového a výjimečného, v posledních desetiletích se stala pro mnoho lidí výrazným problémem. Průzkumy ukazují,

Schéma 21.1 Trendy v trestné činnosti ve Velké Británii podle průzkumu British Crime Survey, 1981–2006/2007

Zdroj: Nicholas a další, 2007, s. 6

že se lidé daleko více než dřív obávají zločinnosti – mají větší strach chodit po setmění ven, prožívají obavy z toho, že jim někdo vyloupí dům nebo že by se mohli stát obětí násilného činu. Lidé si také údajně mnohem víc všimají pachatelů menších přestupků, jako jsou opilí fotbaloví fanoušci, autoři graffiti nebo skupiny mládeže poplaskující se po ulicích – tedy právě pachatelů těch přestupků, o nichž se diskutuje v rámci prevence situací trestné činnosti (viz výše).

Jak rozšířená je vlastně trestná činnost a nakolik je pravděpodobné, že se lidé stanou její obětí? Co se dosud učinilo k omezení trestné činnosti? O těchto otázkách se v několika posledních desetiletích často diskutuje, zejména poté, co bylo v důsledku rozhořčeného veřejného mínění posíleno zpravodajství o kriminalitě v médiích. Vlády začaly následně slibovat, že se „se zločinností rozhodně vypořádají“. Snahy o pochopení povahy a rozložení trestné činnosti či vytváření adresné politiky nejsou však zcela tak přímočaré.

Kriminalita a statistiky

Máme-li určit rozsah trestné činnosti a nejběžnější formy trestných činů, jedním z možných přístupů je prozkoumat oficiální statistiky o počtu spáchaných trestných činů zaznamenaných policií. Jelikož bývají tyto statistiky pravidelně publikovány, nemělo by být obtížné zhodnotit míru trestné činnosti podle nich – tento předpoklad je však mylný. Statistiky trestné činnosti a delikvence jsou pravděpodobně nejméně spolehlivým zdrojem ze všech oficiálně publikovaných statistik o sociálních problémech. Jak se v kriminologii zdůrazňuje, oficiální statistiky kriminality nemůžeme považovat za bernou minci.

Proč tomu tak je? Zprvu proto, že nejdůležitějším nedostatkem statistik založených na spáchaných trestných činech je fakt, že většina trestných činů není na policii vůbec ohlášena. Existuje mnoho důvodů, proč se lidé rozhodnou neohlásit spáchaný trestný čin (viz tabulku 21.2). I když je oběť zraněna, není více než polovina případů ohlášena na policii; oběti například tvrdí, že je to jejich soukromá věc nebo že si zranění způsobily samy. Trestný čin může zůstat neohlášen

také z jiných důvodů. Některé formy násilných trestných činů mají například „skrytější formu“ než jiné. Fyzické a sexuální násilí se často děje doma za zavřenými dveřmi nebo v pečovatelských zařízeních a ve věznicích. Oběti se mohou obávat, že jim policie neuvěří nebo že se násilí po oznámení dále vystupňuje. Jak uvidíme níže, oběti domácího násilí se poměrně často zdráhají ohlásit tento zločin policii. Někteří lidé také usoudí, že spáchaný čin je příliš triviální, než aby bylo třeba jej ohlásit, nebo nevěří, že bude policie schopna s tím cokoli udělat. Ohlašována je však velká část krádeží automobilů, protože jejich majitele k tomu nutí uzavřená pojistka.

Zadruhé se mnoho trestných činů, které byly ohlášeny na policii, do statistik vůbec nezařadí. Odhaduje se, že ve Velké Británii je na policii *ohlášeno* 43 % spáchaných trestných činů, ale jen 29 % je skutečně zařazeno v *záznamech*; toto procento se však v závislosti na typu trestného činu různí (Simmons a Dodds, 2003). Policie buď může být vůči pravdivosti některých informací týkajících se údajně spáchaných trestných činů skeptická, nebo oběť nechce podat formální obvinění.

Konečným výsledkem částečného ohlašování a zaznamenávání trestné činnosti je, že v oficiálních statistikách se odráží pouze část veškeré trestné činnosti. Trestné činy, které nejsou zachyceny v oficiálních statistikách, se proto nazývají *skrytými čísly* nezaznamenané trestné činnosti.

Pravděpodobně nejpřesnější obraz kriminality v Anglii a Walesu získáme z každoročního průzkumu British Crime Survey (BCS), který stanovuje míru trestné činnosti dotazováním lidí ohledně trestných činů, jichž byli sami svědky. BCS zahrnuje i ty trestné činy, které nebyly ohlášeny nebo zaznamenány policií, a může tedy být považován za významný doplněk policejních záznamů. Průzkum je založen na rozhovorech s lidmi, kteří bydlí v rodinných domech a odpovídají na dotaz, zda se v posledních 12 měsících setkali s trestnou činností. Průzkum zahrnuje každoročně reprezentativní vzorek

asi 40 000 dospělých z celé Anglie a Walesu. Ačkoli u různých druhů trestné činnosti existují rozdíly v míře nárůstu a poklesu trestné činnosti a některé údaje z poslední doby naznačují nárůst násilné trestné činnosti, vykazuje celkový trend přehledu BCS i statistik o zaznamenané trestné činnosti od poloviny 90. let klesající tendenci.

MYSLEME KRITICKY

Prostudujte si schéma 21.2, která udává procentní odhad jednotlivých typů trestných činů spáchaných v Anglii a ve Walesu. Uveďte důvody, proč jsou některé typy trestných činů téměř vždy ohlášeny a jiné ne. Jaké faktory ovlivňují rozhodnutí lidí, proč trestný čin ohlásit, nebo neohlásit? Jaký může mít toto rozdílné ohlašování trestných činů dopad na spolehlivost policejních statistik? Jak bychom mohli zlepšit ohlašování těchto trestných činů?

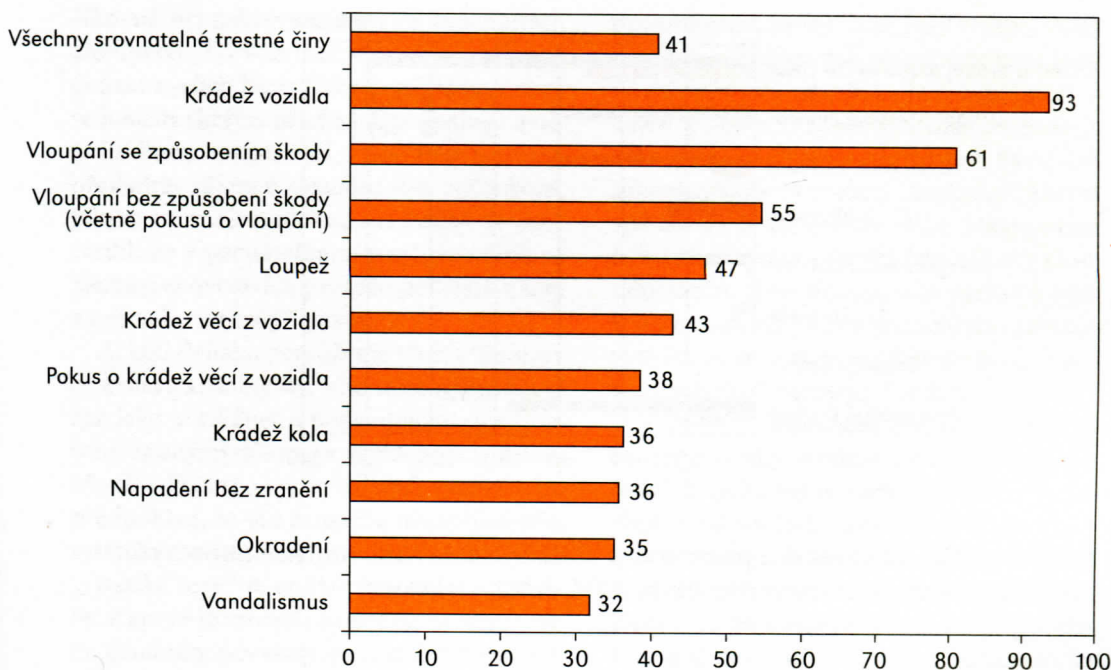
Průzkumy, jako je BCS, jsou známy jako *studie o obětech trestné činnosti*. Ačkoli jsou údaje z těchto studií cennými indikátory, musíme k nim přistupovat s jistou opatrností. V některých případech může mít použitá metodika za následek značně nižší počet obětí. Průzkum BCS je prováděn formou rozhovorů v domácnostech respondentů, což může mít například za následek, že v přítomnosti násilníka neohlásí oběť domácího násilí násilný čin nebo místo, kde se násilný čin stal. Průzkum navíc nezahrnuje lidi ve věku do 16 let, lidi bez domova nebo ty, kteří žijí v nějaké instituci, například v domově důchodců. To je velmi důležité, protože jak uvidíme níže, jiné průzkumy ukázaly, že právě tyto skupiny lidí se často stávají obětí trestných činů.

Dalším důležitým zdrojem informací o trestné činnosti jsou studie, v nichž jsou lidé požádáni, aby anonymně uvedli, zda se sami *dopustili* nějakého trestného činu. Průzkum

Tabulka 21.2 Důvody pro neohlášení spáchaných trestných činů, 2007

%	2006/2007 BCS						
	Vandalismus	Vloupání	Krádeže z vozidel a pokusy o ně	Jiné krádeže v domácnosti	Jiné osobní krádeže	Násilné činy BCS	Všechny trestné činy BCS
Minimální / žádná ztráta / policie nic nevyšetří / policie nemůže udělat nic	83	70	84	81	66	46	72
Je to soukromá věc / způsobil si sám nebo sama	10	17	10	13	13	34	16
Čin nevhodný k ohlášení	5	6	7	5	6	4	6
Čin ohlášen jinde	2	2	1	2	14	8	5
Obvyklý čin	3	2	2	1	3	4	3
Strach z represe	3	4	0	2	1	7	33
Averze nebo strach z policie / předchozí špatná zkušenost s policií či se soudy	2	1	1	1	2	2	2
Jiné důvody	3	9	5	3	9	10	6
<i>Neuvažovaný základ</i>	<i>2805</i>	<i>352</i>	<i>1323</i>	<i>1414</i>	<i>504</i>	<i>933</i>	<i>8252</i>

Zdroj: Nicholas a další, 2007

Schéma 21.2 Odhad počtu trestných činů oznámených policii (v %), 2006/2007

Zdroj: Nicholas a další, 2007, s. 39

OCJS (Offending, Crime and Justice Survey) byl zaveden v Anglii a ve Walesu v roce 2003 a jeho cílem je odhalit rozsah protiprávního jednání, protispolečenského chování a zneužívání drog, zejména u dětí a mladistvých ve věku 10–25 let. Tyto průzkumy jsou důležitým doplňkem průzkumů o obětech trestné činnosti a policejních záznamů. Samozřejmě že i tyto studie mohou ve výsledku uvádět nižší počet trestných činů, například proto, že účastníci průzkumu neohlásí trestný čin kvůli strachu z možných následků. Na druhou stranu může být nahlášen i vyšší počet trestných činů, například kvůli touze se předvést nebo špatné paměti.

Oběti a pachatelé trestných činů

Mohou být někteří jedinci či skupiny lidí s větší pravděpodobností pachatelé trestné činnosti nebo naopak jejími oběťmi? Důka-

zy nasvědčují tomu, že ano. Výzkumy v rámci společenských věd spolu se statistikami trestné činnosti ukazují, že tyto dva jevy nejsou přítomny v populaci stejnou měrou. Pravděpodobnějšími pachatelé trestné činnosti jsou například muži oproti ženám a mladší lidé oproti starším.

Pravděpodobnost, že se někdo stane obětí trestného činu, má těsnou spojitost s oblastí, v níž žije. Oblasti s vyšší materiální nouzí vykazují obecně též vyšší míru kriminality. V takových lokalitách žije i vyšší podíl etnických menšin. Lidé žijící v centrech měst se potýkají s daleko větším rizikem, že se stanou obětí trestného činu, než obyvatelé bohatších příměstských čtvrtí. To, že se etnické menšiny neúměrně koncentrují v centrech měst, je také důležitým faktorem, proč se stávají častěji oběťmi trestné činnosti.